

SAINT – SIMON (1760 – 1825)

Steven LUKES*
Çev.: İhsan SEZAL**

Saint-Simon'u bir çok kimseler, haklı olarak çeşitli şekillerde tanıtmışlardır: "Güçlenen burjuvaziyi en ideal ve en parlak şekliyle önceden görebilip anlatan adam", "planlı bir sanayi toplumunun habercisi", "teşkilatlar çağı"nın filozofu, totaliter hükümetlerin habercisi ve nihayet hayalci (ütopik) bir sosyalist gibi.

Engels de ondan bahsederken "Hegel"le birlikte çağının en ansiklopedik zekası'na sahip olduğunu ve daha sonraki sosyalist düşüncelerin çoğunun onun eserlerinde çekirdek fikirler olarak bulunduğunu söyler. Tanınmış Fransız iktisatçısı ve teknokrat François Perroux da: çağımızda "hepimiz az çok Saint-Simoncu olduk". Çünkü görüyoruz ki, elitlerini yenileyen bir teşkilat şekli; toplumu tahrip etmeyen bir sanayii; sanayii tahrip etmeyen bir toplum ve insanı tahrip etmeyen bir sanayii ile toplum arayışı sürdükçe Saint-Simon'un fikirleri hep geçerli olacaktır" diyor. Sonra da devam ediyor: "Saint-Simon ve onun taraftarları dini iştiyaklarla, sanayiciliği gayet ahenkli bir şekilde telif edebilmişlerdir." Emil Durkheim ise pozitivizmin ve sosyolojinin kurucusu olarak Comte'ı değil, Saint-Simon'u görüyordu. Durkheim'a göre: "onunki kadar sağlam ve mümbit gözlemlere dayanan çok az doktrin bulunabilirdi." Bu doktrin şu üç istikamete doğru yöneliyordu:

1. Müspet bilimlerin metotlarını sosyal bilimlere uygulamak. (ki sosyoloji ve tarihçi metod bu düşünceden filizlenmiştir). 2- Dini Duyguları yeniden canlandırma ve 3- Sosyalist düşünce.

Claude, Henri, Comte de Saint-Simon, yarıdan fazla deli olup, müridlerinin kendisine sonradan atfettikleri kadar efsanevi ve tuhaf bir hayat yaşamıştı. Kendisinin de sağlığında benimsediği ve yazdığı bir söylentiye göre Saint-Simon Charlemagn'n soyundandı. Nitekim – rivayete bakılırsa – Fransız ihtilâlinin o korkunç günlerinde Saint-Simon hapiste iken birden önünde Charlegmagne belirir ve ona "Dünya kurulah beri hiç bir aile hem bir kahraman, hemde üstün bir filozof yetiştirme şerefine bir arada nail olmadı. Senin filozof olarak başarm benim asker ve devlet adamı olarak başardıklarına denktir oğlum." der. Yine rivayete göre Saint-Simon

* Steven LUKES, *Saint-Simon, The Founding Fathers of Social Science*, (ed. Timothy Raisin) Penguin Books, Harmondsworth, 1969.

** Yard.Doç.Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

ünlü matematikçi d'Alembert tarafından eğitilmişti. Hizmetçisi Saint-Simon'u her gün "Kalkınız beyim kalkınız, büyük işler sizi bekliyor" diye uyandırırdu. Saint-Simon'un Madam de Stael'e yaptığı evlenme teklifi çok enteresandır. Saint-Simon bir gün Madam de Stael'e gider ve "Hammeferdi siz bu dünyanın en olağanüstü kadınısınız, ben de en olağanüstü erkeği; hiç şüphenez olmasın ki ikimiz daha da olağanüstü bir çocuk yaparız" der.

Müritleri, Saint-Simon'un gençlik çağını dört şekilde yaşadığını söylerler. "Yedi yıl maddi imkânları elde etmek ve çoğaltmak için yaşadı, yedi yıl ilmi malzemeleri toplamak için geçirdi. On yıl, felsefeyi yenileştirmek için harcadı; on yılı da politikayı yenileştirmek için." Ömrünün son yıllarını yeni bir din, "Yeni Hristiyanlık", kurmak için geçirdi ama bu işi öyle pek te istekli bir şekilde yapmadı. Onu takip edenler, ölümünden sonra özel terimleri, özel ayin ve törenleri olan mistik ve romantik bir mezhep meydana getirdiler.

Saint-Simon hep akılcı, rasyonalist kaldı. Aydınlık çağıın çocuğuydu o. Ömrü boyunca toplumu ve fikirleri yeni baştan inşa etmeye çalışan bir filozof olarak yaşadı.

Asil bir ailenin çocuğu olarak 1760 yılında doğan Saint-Simon (büyük amcası XIV. Louis'in Saray Vak'a nüvisçisi idi) Amerikan ihtilâlinde savaşmış ve oradan babasına yazdığı mektupta "düşüncelerim biraz daha durulunca kendimi, ideal olarak benimsemiş olduğum insanlığa faydalı bir ilim çalışmasına adayacağım" demişti. Barıştan sonra Meksika umumi valisini Nikaragua'da Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanusu birleştirecek bir kanal açmaya teşvik etmiş; sonra İspanya'da Madrid'i denizle birleştirecek bir proje üzerinde çalışmıştı. Fransız ihtilâli patlak verince bütün asilzade ünvanlarından vazgeçtiğini bildirmiş (akrabaları yurt dışına kaçmışlardı); İhtilâle yakınlık ifade eden beyanlarda bulunmuştu. Buna rağmen (yanlışlıkla) tutuklanmış ve dokuz ay hapis yatmıştı.

İhtilâl yıllarında hızlı bir şekilde arsa emlakçılığı yapmıştı. Denebilir ki ihtilâlin en hızlı arsa spekülasyoncusu olmuş; direktörler döneminde yirmi hizmetçi ve tanınmış bir ahçıbaşı tutarak oldukça lüks bir hayat sürmeye başlamıştı. Bu lüks hayat ve bazı yanlış iş teşebbüsleri sonucu ortağı ile kavga edip ayrılınca kendini ilmi eğitime vermiş ve etrafına ilim adamları ile sanatkârları toplamıştı. Daha sonra Ecole Polytechnique'in karşısında bir ev tutmuş ve ünlü fizikçilerle, matematikçilere yemek ziyafetleri vermeye başlamıştı. Bir süre sonra da Ecole de Medicin'in karşısında ev tutmuş bu defa da aynı usulle Fizyoloji tahsil etmişti. Bu arada İngiltere ve Almanya'ya seyahatlerde bulunarak eğitimini (kendi düşüncesine göre) tamamlamıştı.

Hayatının geri kalan kısmını gittikçe artan bir yokluk ve fakirlik içinde yazarak geçirmişti. 1803 ile 1813 yılları, toplumu yeniden düzenleyebilmenin ilk şartı olan entellektüel bir ortamı hazırlamak düşüncesi ve endişesi ile geçen yıllardı. Ona göre ilk iş, bazen felsefe, bazen din dediği "bilimlerin genel bir teorisi"ni geliştirmekti. Bununla, insan ve toplum bilimlerini de ihtiva edecek bütünleşmiş bir ilmi bilgiler sistemini kastediyordu. Saint-Simon'a göre teşkilatlar, fiile dönüştürülmüş fikirlerdi ve "her toplum düzeni, belli bir felsefe sisteminin tatbikinden başka bir şey değildi. Dolayısıyla yeni bir felsefe sistemini meydana getirmeden, yeni bir rejimi yerleştirmeye kalkmak imkânsız bir şeydi". Bu sebeple "Avrupalı milletlerin içinde

buldukları kriz, mütecanis olmıyan genel fikirlerden kaynaklanıyordu. Aydınlık çağı aksettirecek yeni bir teori geliştirildiğinde, toplumda yeniden bir nizam sağlanacak, bütün Avrupa milletleri için uygun düşecek bir müessese kurulacak ve günün bilgileriyle mücehhez bir ruhbanlar sınıfı halkın ve kralın arzu ve ihtiraslarını gemleyerek Avrupa'ya barışı getirecekti."

Ne var ki, Saint-Simon'un o yıllarda söyledikleri sağır kulaklar tarafından duyulmadı. İlim adamları Saint-Simon'u ciddiye almadılar. "Öyle bir fikir seçin ki diğer bütün düşünceler o fikirle irtibatlandırılabilsin ve ondan bir takım kaidelerle sonuçlar çıkarılabilsin. O zaman bir felsefeniz olmuş olur. Bu felsefe, hiç şüphesiz yer çekimi kanunu esasına dayandırılmış olunacaktır; dolayısıyla, sizin bütün çalışmalarınız o andan itibaren sistematik bir karakter kazanmış olacaktır" dediği zaman ise gülüp geçiyorlardı. Ne etrafında ki ilim adamları; ne de, çok sık müracaat ettiği I. Napolyon, onun "Newton dini" ve bilginlerden, sanatkârlardan, artistlerden, hür düşünceli kimselerin onlarla beraber düşünülecek mülk sahipleri, bankerler ve sanayicilerden kurulacak "entellektüel seçkinler" oluşturma düşüncesini mühimsemediler.

1805'te bütün mal varlığını tüketti. Geçici bir süre için yazıcı olarak çalıştı ve eski hizmetçilerinden birinin evinde yaşamak zorunda kaldı. Uzun bir süre hastalık ve yoksulluk içinde yaşadı fakat Napolyon'un iktidarı kaybetmesiyle birlikte durumu da düzelmeye başladı. Nitekim ilerde tarihçi olarak ün yapacak Augustin Thierry'yi sekreter olarak yanında çalıştırdı. 1817 yılında August Comte sekreteri oldu. Bu parlak zekalı genç, Saint-Simon'un o mebzul (bereketli) ve coşkun fikirlerine bir mütecanislik kazandırdı. Fransız kralığının yeniden ihdası üzerine dikkatlerini tamamen sanai ve ticari burjuvaziye çevirdi onlara hitaben yayınladığı bir yığın mecmua ve risalelerle toplumun yeniden düzenlenmesi konusunu işledi. İlgi alanı tabii ilimlerden tamamen ekonomiye ve politikaya kaydı.

Başlangıçta, sanayi önceliğini savunduğu ve hükümetin müdahalesine karşı olduğu için kapitalistler, liberaller ve bilhassa banker aristokratlar onu desteklediler. Fakat *L'industrie* dergisinin üçüncü cildinde kralığı hafifçe tenkit konusu etmesi üzerine bu çevreler abonmanlarını iptal ettiler. Bu yüzden mahkemeye verildiyse de, beraat etti ve daha da ün sağladı. Saint-Simon ve Comte, dergilerini yayınlamaya devam ettiler. En çok üzerinde durdukları, şekillenmekte olan sanayi toplumunun özellikleri idi. Bu arada "sanayi sınıfı"nın doğmasını teşvik ve tavsiye ediyorlar ve burjuva liderlerinin de eski dini-feodal düzeni yıkararak böyle bir sınıfı oluşturmaya çalışmalarını istiyorlardı.

Fikirleri destek bulmayınca ani bir moral çöküntüsü ile 1823 yılında intihara kalkıştı ama kurtuldu ve iki yıl daha yaşadı. Bu son yıllarda dinin, sanayi toplumu üzerindeki tesirleri ve işçi sınıfının durumu ile ilgilenmeye başladı. Saint-Simon bu son yıllarda Comte ile kavgaya tutuştu. Comte fikir ve düşüncelerinin çoğunu ona borçlu olmasına rağmen bu gerçeği inkâr etmiş ve Saint-Simon'u "müfsit bir hokkabaz" olarak nitelendirmişti. 1825 yılında öldü. Ve hemen akabinde ilahlaştırıldı.

Saint-Simon'un en önemli fikirleri Restorasyon döneminde ifadesini buldu. Her ne kadar hayatı boyunca yaptığı çalışmalar bir bütünlük gösteriyorsa da özellikle sanayi toplumunun bariz hususiyetleri hakkındaki fikirleri onun dehasını ispatlamaktadır. Nitekim bu fikirleridir ki onu, sadece sosyolojinin ve sosyalizmin

kurucusu değil, aynı zamanda hayırsever kapitalizmin, planlamanın ve teknokrasi- nin de kurucusu kılmaktadır. Düşüncelerinde ki bütünlüğün ve asgari müşterekliğin istinat noktası sosyal düzeni korumanın ve sosyal değişmeyi harekete geçirmenin öncelik verilmesi gereken hususlar olduğuna dair inancıydı. Onun felsefe ve ilim karışımı fikri inşaları, kendi kendini eğiten bir kimsenin sistemleştirmeciliğini yansıtıyordu. Bu yüzden olsa gerek, ilim adamları, belki de haklı olarak, ona gereken önemi vermiyorlardı. Halbuki sosyal bilimleri (ki o buna "sosyal fizyoloji" diyordu) tabii bilimler sisteminde birleştirip, bütünleştirme düşüncesi Comte kanalıyla, sosyolojinin daha sonraki gelişmesini etkileyecek kadar tarihi bir önem taşıyordu. Durkheim'in söylediği gibi Saint-Simon'la birlikte "sosyal hayatın kanunu hakkında yeni bir telâkki belirdi... o bu hususta bir formül bulmaya çalışan ilk insandı. İnsan topluluklarının yani toplumun bir gerçek ve kendine mahsus olduğunu... ve tabiat- taki diğer topluluklardan —aynı determinizme tabi olmakla beraber— farklı bulunduğunu o ifade etmişti".

Saint-Simon'un başlama noktası Fransız ihtilâlinin akabindeki Fransa ve Avrupa'nın durumu ile ilgili sezgileriydi. Onun ifadesiyle "Fransız halkının geçirmekte olduğu kıyam öylesine bir duruma yol açmış bulunuyor ki, milletin fertleri arasındaki mevcut münasebet şekilleri altüst olmakta, anarşi doğmakta ve bütün bunlar en cahil bir vatandaşta bile düzeni yeniden kurma arzusunu körüklemektedir." Dolayısıyla asıl mesele; "toplumun eski politik sistemin çöküşünden, yeninin tam olarak tesisine geçinceye kadar maruz kalacağı ızdırabı azaltmak ve ortadan kaldırmaktır".

Bu tespit zamanının karşı-devrimci düşünürleri ile teokratik ve romantik her türlü akımların paylaştığı bir tespitti. Fakat Saint-Simon onlardan farklı olarak toplumdaki faal yeni kuvvetleri ve toplum bütünleşmesinin yeni temellerini seziyor ve ihtilâlden bu yana "dini ve feodal kuvvetler, toplumu beraber tutacak ne güce, ne de itibara sahiptirler" diyordu. Ve ilâve ediyordu: "Toplumu bir arada tutacak bu zaruri ve organik bağı temin edecek fikri nerede bulacağız? Tabii ki, sanayi fikrinde. İhtilâlin nihayetini ve emniyetimizi ancak bunda bulabiliriz. Düşüncelerimizin ve gayretimizin tek maksadı sanayie en müsait olan teşkilatlanma tarzını tesis etmek olmalıdır.

Buradaki sanayi kavramıyla Saint-Simon "ister teorik, isterse pratik olsun; zihni veyahut emek mahsulü her türlü faydalı faaliyet" i kast ediyordu. Ona göre insan üreten bir yaratıktı. Nitekim biraz derin düşünenler için politika, üretme biliminden başka bir şey değildi. Bu sebeplerdir ki, o güne kadarki toplumlar hep insan tabiatına ters düşmüşlerdi. Ancak geleceğin toplumu ilk defa olarak insanı tatmin edecek böyle bir özelliğe sahip olacaktı (Saint-Simon'un ölüm döşeginde söyledikleri son sözleri: Hayatımın en asli çalışması, toplumun bütün fertlerine melekelerini geliştirebilecek bir imkânı sağlamak yönünde olmuştur). Saint-Simon'a göre dünya tarihi (aşlında buna Avrupa tarihi demek lâzım, çünkü Saint-Simon'da Hegel gibi etnosentrik olup, dünyayı Avrupa telakki ediyordu), modern sanayiin ön şartlarını geliştirme tarihi idi. Değişmenin motoru (muharriki) ise üretici olan sınıflar ile üretici olmayan sınıflar arasındaki çatışma idi.

Organik dönemler (yani toplumsal ve siyasi müesseselerin medeniyetle ahenk sağladığı ortam) yerini kritik dönemlere bırakmıştı. Bu kritik dönemler geçici ol-

makla beraber çatışmaların ve tahrip edici tenkitlerin karakterize ettiği dönemlerdi. Son organik dönem "feodal-dini sistem" in hüküm sürdüğü dönem olup olgunluğa onbirinci ve onikinci yüzyıllarda ulaşmıştı. Ama çöküş emareleri de işte yine bu yüzyıllarda görülmeye başlanmıştı. İnsan zihni ve zekası umumi bir ihtilâlê doğru iki kaynaktan hareket etmişti. Birincisi felsefi kaynak idi ki bu, Arapların Avrupa'ya tecrübi ilimleri tanıtması ile başlamıştı. İkincisi siyasi idi ki, bu da şehirlerin daha hür ve serbest bir yapıya kavuşmaları ile başlamıştı. Şimdiki geçiş dönemi tam bir kriz noktasına varmış bulunuyor.

Ortaçağın çöküşü ile beraber, liderliği asalak ve üretken olmayan hukukçularla metafizikçiler ellerine aldılar ki, bunlar, Fransız ihtilalini aldatıcı ve lüzumsuz "hürriyet" ve "insan hakları" sloganları ile harcadılar. Halbuki yapılması gereken şey tacirlerden, bankerlerden, mühendislerden, üretken esnafla, işçilerden meydana gelecek mütecanis bir sanayi sınıfını teşkil edip "üretken olmayan" sınıfların idaresine son vermektir.

Saint-Simon modern bir toplum için sanayicilerin fonksiyonel lüzumu ve üretken olmayanlarla, aylak ve serserilerin lüzumsuzluğu hakkındaki teorisini bir misalle şöyle anlatıyor: Farzediniz ki Fransa, önde gelen ilim adamlarından sanatkârlarından, mühendislerinden, bankerlerinden, müteşebbislerinden, çiftçilerinden ve çeşitli meslek erbabından üç binini aniden kaybetti. Ülke "cansız bir ceset" e dönerdi. Şimdi de farzediniz ki, Fransa asilzadelerinin, bürokratlarının, ruhbanlarının ve zengin toprak sahiplerinin otuz binini birdenbire kaybetti. Devlet hiç bir kötü durumla karşılaşmaz. Onların yeri kolayca doldurulur. Çünkü onlar yerlerini zaten yanlış bir propaganda sonucu sağlamış kimselerdir. Hem unutulmamalıdır ki, "büyük insanlar her sahada, her zaman kabiliyetsiz insanlar tarafından kontrol edilirler".

Saint-Simon'un sanayi için en uygun bulduğu teşkilat hangisi idi? Bunu Saint-Simon şöyle cevaplandırıyor, faydalı işlerin engellenmemesini sağlayacak siyasi güçle mücehhez ve bunu benimseyen bir hükümet. Bir hükümet teşkilatı ki, onun idaresinde, gerçek cemaati teşkil eden işçiler, emeklerinin mahsulünü doğrudan doğruya ve tam bir serbestlikle mübadele edebilsinler. Bir hükümet teşkilatı ki, onun idaresinde toplum neyi arzu ve tercih ediyorsa o yönde karar alabilsin ve işçilerinin değerini sadece o takdir edebilsin. Böyle olursa, üretici, işinin karşılığını elde etmek açısından sadece tüketiciye bağlı olur. Bu taktirde, sanai üretimin icap ettirdiği temele oturtulmuş yeni bir toplum yapısı; (tamamen yeni otosite kaideleri ve toplumsal bütünleşme tipi) eski hiyerarşik sistemin yerini almış olur. Bu yeni yapı içinde: "İnsanların hükümeti yerini eşyaların yönetimine bırakmış olacak" ve "siyasi eylem, faaliyet sadece insanın ve tabiatın genel hareketlerini fonksiyonel bir hiyerarşi şeklinde düzenlemeye inhisar edecek". Sınıflar mücadelesi ve insanın tabiatında mevcut olan hükmetme arzusu son bulacak veya hiç değilse zararlı bir şey olmaktan çıkıp daha faydalı bir hüviyete kavuşmuş" olacaktı.

Saint-Simon'un fikirleri, ölümünden sonra muazzam tesirler ve akisler yaratmıştır. Talebeleri (veya müridleri) arasında, bankacı ailelerden gelen bir grup yahudi aydınlar da vardı. Bunlar Restorasyon döneminde bütün medeni haklarını kaybetmişler fakat ikinci imparatorluk döneminde, bankaların gelişmesini, demiryolların ve Süveyş kanalının yapılmasını sağlayan, muazzam bir ekonomik güç haline gelmişlerdi. Saint-Simon, bilhassa J. Stuart Mill kanalıyla, İngiliz Liberalizmi üzerinde,

Herzen kanalıyla Rus Liberalizmi ve sosyalizmi üzerinde, Mazzini vasıtasıyla İtalyan nasyonalizmi üzerinde ve ferdi planda Marx ile Engels üzerinde ve tabiatıyla Fransız sosyalizmi üzerinde oldukça bariz bir tesir yaratmıştır. Avrupa pozitivismi ve sosyolojisi üzerinde ise, ondan daha az orijinal fakat daha sistematik olan Comte kadar tesirli olmuştur.

Şayet onun gelişme teorisi biraz satıhta kalmış gibi ise de; şayet onun sınıf teorisi Marx'inkine göre eksik kabul ediliyorsa da (ki bu noktada bazıları şimdi tamamen aksini düşünüyorlar), şayet onun politikanın lüzumsuzlaşacağı ve barışçı, beynelmilelci bir sanayi toplumu oluşacağı düşüncesi bugün bize ütöpik geliyorsa da ve şayet onun sanayi toplumu için zaruri gördüğü rasyonalizm ile laik bir din düşüncesi arasındaki açık tenakuz kendi sisteminin bütünlüğünü zayıflatıyorsa da, yine de Saint-Simon, hiç bir düşünce adamına nasib olmayan bir idrak gücüyle çağdaş Avrupa düşüncesi üzerinde büyük bir müessiriyet yaratmış ve sosyolojinin kurucusu olarak addedilmeye hak kazanmıştır.

KAYNAKLAR

- Frank E. Manuel: The New World of Henri Saint-Simon, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1963.
- George G. Iggerz: The Cult of Authority, Martinus Mijhoff, The Hague, 1958.
- Friedrich A. Hayet: The Counter-Revolution of Science: Part two, Free Press of Glencoe, Illinois, 1952.
- Emile Durkheim: Socialism and Saint-Simon, Routledge and Kegan Paul, 1959.